

ресів суспільства та держави;

- юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини у державі;
- вирішення судом справи означає, що суд застосовує норми матеріального права до конкретних правовідносин, які були предметом розгляду в судовому засіданні, та виносить на їх основі мотивоване рішення;
- судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності з вимогами процесуального закону;
- судові рішення є обов'язковими на всій території України;
- повноваження суду мають владний характер;
- виконання вимог суду і виконання його рішень забезпечується силою держави.

На підставі визначення основних сутнісних ознак судової влади можна сформулювати її поняття.

Судова влада – це самостійна гілка влади, яка належить судам, що утворюють єдину судову систему, єдність якої забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, головними завданнями якої є вирішення на основі закону соціальних конфліктів між державою та громадянами, самими громадянами, громадянами та юридичними особами; юридичними особами між собою; контроль за конституційністю законів; захист прав громадян в їх відносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами, контроль за додержанням прав громадян при розслідуванні злочинів та проведенні оперативно-розшукової діяльності, встановлення найбільш значущих юридичних фактів.

Список використаної літератури:

1. Конституція України // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України // ВВР. – 2010. – № 41-42, 43, № 44-45. – Ст. 529.
3. Конституція Франції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf.
4. Конституції Німеччини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/LAW/BRD.HTM>.
5. Аристотель. Политика / Пер. С.А. Жебелева, М.Л. Гаспарова. – М., 2005.
6. Дж.Локк – основоположник теоретичної системи класичного лібералізму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-11400-2.html>.
7. Монтескьє Ш. Избранные произведения / Под. ред. М.П. Баскина. – М., 1955.
8. Принцип конституційного розподілу різних гілок влади к працям Генрі Сен Жан де Болінброка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=aJ0uAAAAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=editions:06t_ySBqx8V63M&lr=&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
9. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Пер. с нем.; Ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсисянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсисянц. – М., 1990.
10. Бойко В.Ф. Судова реформа в Україні: стан і перспективи: Навч. посібник. – К., 2004.
11. Поппер К.Р. Предположения и опровержения: Рост научного знания / Пер. с англ. – М., 2004.

Надійшла до редакції 11.04.2012

РУДНЄВА О.М., доктор юридичних наук
(Національний інститут
стратегічних досліджень)

УДК 342.7

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Досліджено міжнародні інституційні механізми захисту прав і свобод людини. Проаналізовано погляди вчених на розуміння і сучасну роль міжнародних інституційних правозахисних механізмів, здійснено їх класифікацію та визначено ознаки.

Ключові слова: права людини, міжнародні стандарти, міжнародні механізми ООН.

Исследованы международные институциональные механизмы защиты прав и свобод человека. Проанализированы взгляды учёных на понимание и современную роль меж-

дународных институциональных правозащитных механизмов, осуществлена их классификация и определены признаки.

Ключевые слова: права человека, международные стандарты, международные механизмы, ООН.

In the article international institutional mechanisms of human rights and freedoms protection are researched. The author analyzes points of view of scientists on understanding and contemporary role of international institutional mechanisms of human rights and freedoms protection, makes its classification and determines features.

Key words: human rights, international standards, international mechanism, the U.N.

Забезпечення прав і свобод людини є головним завданням міжнародного співтовариства та міжнародних правозахисних організацій. Людина, її права, свободи та інтереси визначають спрямованість міжнародної політики та формують нову галузь права – міжнародне право прав людини.

Діяльність таких організацій та наднаціональних структур щодо забезпечення та захисту прав і свобод людини вимагає наукового осмислення та розроблення відповідного категоріального апарату.

Метою цієї статті є дослідження інституційних механізмів забезпечення та захисту прав і свобод людини, які діють в межах Організації Об'єднаних Націй, визначення їх особливостей, видів та ознак.

До вказаних наукових проблем у своїх працях зверталися М.В. Буроменський, С.В. Головатий, В.Н. Денисов, В.І. Євінтов, О.В. Задорожний, Ю.А. Иванов та деякі інші. Питання захисту прав і свобод людини у своїх працях підіймали вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких слід відзначити С.С. Алексєєва, Д.А. Гудиму, В.Ф. Кавуна, І. Ліщину, П.М. Рабіновича, В.В. Речицького, О.В. Петришина, С. Шевчука, Ю.С. Шемшученка, В.Я. Яковюка тощо.

Однак, попри значний внесок названих вчених у розвиток правової науки, проблематика міжнародних інституційних механізмів забезпечення та захисту прав і свобод людини залишається висвітленою не в повній мірі, що зумовлює актуальність цієї статті.

Основне завдання ООН полягає у здійсненні міждержавного співробітництва заради заохочення та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх осіб, незалежно від мови, раси, релігії або статі [1, с. 95]. З метою реалізації цього завдання в рамках ООН було сформовано розгалужену систему правозахисних інституцій, діяльність яких спрямована на утвердження поваги до прав людини та забезпечення їх визнання й дотримання державами-учасницями. Ця система утворює широке коло гарантій прав людини, заснованих на загально-визнаних принципах, що знайшли своє відображення у низці міжнародних договорів універсального та регіонального характеру, з огляду на що виправдано може називатися одним з найважливіших досягнень міжнародного співтовариства.

Загальна мета правозахисних інституцій ООН полягає у забезпеченні всебічного захисту та охорони прав людини, проте поряд з цим вони мають низку відмінностей у своїй організаційній та функціональній структурі, засадах, принципах та порядку організації діяльності. В основу останніх закладено концептуально відмінний правовий фундамент, який закріплює якісно та процедурно різні механізми взаємодії держав-учасниць між собою.

В. Брюггер небезпідставно вказує, що нині, на рубежі тисячоліть, розглядаючи політичні та правові документи з прав людини, ми стикаємося із безладною багатоманітністю чисельних декларацій і конвенцій регіонального та універсального характеру [2, с. 138]. Попри це, у рамках правозахисних інституцій ООН можна виділити лише дві концептуально відмінні одна від одної структури – Статутні та Договірні органи ООН, що діють на різній правовій підставі та представляють дві різні системи взаємодії держав, у тому числі у сфері захисту прав людини. При їх розмежуванні слід виходити з того, що перші створені та діють на підставі установчих та інших внутрішніх документів ООН, насамперед Статуту ООН, а другі – на підставі договорів між державами-учасницями (конвенцій та пактів, що утворюють нормативну основу міжнародного права прав людини). З огляду на це слід підкреслити, що поняття держав-членів ООН та держав-учасниць тих чи інших договорів, прийнятих на базі ООН, не є тотожними. У юридичній літературі пропонується, крім універсальної системи захисту (під якою розуміються перш за все статутні органи ООН), вести мову про конвенційну систему захисту, до якої включати комітети, комісії, інші контрольні органи, створені відповідними міжнародними конвенціями та пактами з прав людини. І. Л. Литвиненко правильно вказує, що якісна відмінність уні-

версальних органів від конвенційних полягає у тому, що перші створюються з метою координації діяльності держав, а другі – з метою контролю за виконанням зобов'язань, взятих на себе державами [3, с. 274].

В правовій літературі зустрічаються й інші позиції вчених щодо можливих підстав та варіантів класифікації органів ООН, що зумовлює й різні погляди на місце правозахисних інституцій, які функціонують на основі міжнародних договорів, у системі ООН. Так, І. Ю. Ліщина відносить комітети ООН до універсальних правозахисних організацій. Останні, на переконання вченого, поділяються на такі види: 1) постійні органи, що є частиною апарату ООН, – Комісія з прав людини та її експертний орган – Підкомітет з попередження дискримінації та захисту прав меншин; 2) органи, створені за міжнародними договорами, укладеними під егідою ООН; 3) спеціалізовані установи ООН (насамперед Міжнародна організація праці та ООН з питань освіти, науки й культури – ЮНЕСКО) [4, с. 14].

Створення в міжнародній структурі системи інституційних механізмів контролю за дотриманням державами своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини відкрило нову еру в розвитку міжнародного права прав людини [5, с. 12]. На нашу думку, конвенційні органи ООН мають досить вагоме значення у цій системі. Так, до середини ХХ ст. саме поняття контролю за виконанням державами зобов'язань, взятих ними з приєднанням до міжнародних договорів з прав людини, розумілося досить вузько. На практиці такий контроль здійснювався кожною державою фактично самостійно, виключно за допомогою засобів, встановлених внутрішнім національним законодавством. Функціями та виключними повноваженнями щодо практичного застосування цих засобів наділялися відповідні внутрішньодержавні органи.

Звичайно, грубе порушення державою-учасницею тих чи інших норм укладеного нею договору могло спричинити для неї негативні міжнародно-правові наслідки, проте останні втілювалися в життя фактично за принципом *ad hoc*, відповідно до загальноновизнаних норм та принципів міжнародного права. Водночас окремого органу, уповноваженого здійснювати конкретні моніторингові функції (як-то прийняття та розгляд звітів держав щодо виконання ними положень прийнятих ними договорів, розгляд індивідуальних скарг, що надходять від приватних осіб у зв'язку з порушеннями державою-учасницею їх прав, закріплених відповідними міжнародними договорами за участю держави) не існувало. Процес створення системи таких органів активно розпочався після Другої світової війни, зі створенням та подальшим розвитком ООН.

Слід зазначити, що, як правильно вказує Д. В. Ходаковський, ціль контрольного механізму у міжнародному праві полягає не у примушуванні та застосуванні санкцій за невиконання зобов'язань, взятих на себе державами, а виключно у контролі за втіленням у життя положень міжнародно-правових договорів [6, с. 51]. Тому не може бути підставою для критики відсутність у комітетів ООН повноважень щодо застосування до держав-учасниць штрафних санкцій тощо. Поряд з тим актуальною залишається проблема підвищення ефективності діяльності комітетів, поліпшення механізмів контролю за реалізацією прийнятих ними рішень, надання останнім фактично зобов'язуючого, а не декларативного, характеру.

Питання про створення комітетів ООН постало з прийняттям Загальної декларації прав людини, а у подальшому й цілої низки міжнародно-правових документів, спрямованих на захист прав людини, що зумовило необхідність у заснуванні спеціальних моніторингових процедур, у межах яких здійснювався б контроль за процесом імплементації норм вказаних актів у законодавство та правозастосовчу практику держав, що приєдналися до них. Імплементація міжнародно-правових норм в національне законодавство є досить складною процедурою. З прийняттям численних міжнародних актів із захисту прав людини виникла нагальна необхідність у заснуванні спеціальних моніторингових органів. Створення конвенційних комітетів ООН та наділення їх повноваженнями щодо здійснення міжнародного контролю за дотриманням державами-учасницями положень низки прийнятих ними конвенцій частково задовольнило цю потребу, оскільки частина моніторингових функцій вийшла з вузької сфери внутрішньодержавного регулювання, розширившись до міжнародного рівня. Таким чином, першим комітетам ООН було відведено важливу роль у здійсненні міжнародного контрольного механізму на перших етапах його формування.

Сама можливість створення міжнародних експертних органів, які б виконували виключно контрольні функції, багатьма вченими пов'язується з періодом завершення Другої світової

війни, а також створення ООН та її Комісії з прав людини. До цього часу така ситуація виглядала абсолютно нереальною через переважаючі у цей період погляди, відповідно до яких дотримання прав та свобод людини прийнято було відносити до сфери виключної внутрішньої компетенції держав [7, с. 27].

Комітети створювалися поступово, з прийняттям державами – членами ООН низки відповідних договорів. Процес створення комітетів не є повністю завершеним, він триває і сьогодні, так, наприклад, серед світових експертів останнім часом все частіше звучать пропозиції щодо заснування комітету ООН з примусового зникнення.

На сьогодні існує дев'ять основних міжнародних договорів з прав людини (конвенцій та пактів), прийнятих в межах ООН, один з яких – про примусове зникнення – ще не набув чинності. З часу прийняття Загальної декларації прав людини у 1948 році усі держави – учасниці ООН ратифікували принаймні один з цих договорів, а 80 відсотків держав ратифікували принаймні чотири та більше договори.

У системі ООН створено вісім конвенційних органів з прав людини, які є комітетами незалежних експертів, що уповноважені здійснювати моніторинг за дотриманням вимог цих конвенцій чи пактів. Вони створені відповідно до положень договорів, виконання яких контролюють. Цими Комітетами є: Комітет ООН з прав людини; Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет ООН проти катувань, Комітет ООН з прав дитини, Комітет ООН з прав трудящих мігрантів, Комітет ООН з прав інвалідів.

Правову основу діяльності вказаних вище комітетів створюють відповідні конвенції та пакти. Слід звернути увагу й на те, що до багатьох конвенцій та пактів після їх затвердження було розроблено й прийнято факультативні протоколи, що також відіграють важливу роль у регламентації діяльності комітетів, запроваджуючи додаткові механізми моніторингу виконання державами-учасниками взятих на себе зобов'язань за міжнародними договорами з прав людини.

За своєю юридичною природою факультативний протокол є самостійним міжнародно-правовим договором, який водночас органічно поєднаний з іншим, основним по відношенню до нього, чинним міжнародним договором, є його частиною. У Факультативному протоколі розглядаються питання, не охоплені основним міжнародним договором або недостатньо розроблені в ньому. Факультативний протокол відкритий для ратифікації або приєднання до нього тільки для держав, що є учасниками відповідного договору. Термін «факультативний» уживається стосовно нього в тому розумінні, що держави не зобов'язані ставати його учасниками, навіть якщо вони ратифікували відповідну конвенцію або приєдналися до неї. Проте це жодною мірою не означає, що держави, які ратифікували факультативний протокол або приєдналися до нього, мають права виконувати або не виконувати зобов'язання, передбачені в ньому, на свій розсуд. Для держав – учасниць факультативного протоколу положення, що містяться в ньому, мають обов'язкову юридичну силу і підлягають виконанню у повному обсязі [8, с. 15].

Виходячи з того, що комітети є конвенційними органами, які діють у структурі ООН, виконуючи функції, спрямовані на досягнення цілей останньої, окремої уваги заслуговує питання взаємодії комітетів з іншими органами ООН, а також питання контролю ООН за належною реалізацією комітетами наданих їм повноважень. Важливим механізмом такого контролю є представлення комітетами звітів про свою діяльність, які надаються ними керівним органам ООН. Кожен з восьми комітетів зобов'язаний готувати такі звіти, проте існують певні відмінності у періодичності їх подання для різних комітетів, а також у порядку їх представлення.

Одним із важливих елементів поточної діяльності комітетів є співробітництво з урядовими органами ООН, міжурядовими та неурядовими організаціями. Так, окремі норми, що закріплюють різні аспекти їх співпраці, можна знайти в пактах, конвенціях та факультативних протоколах до них, а також правилах процедури, прийнятих відповідними комітетами. Наприклад, правило 44 Правил процедури Комітету з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок закріплює, що Генеральний секретар у разі можливості заздалегідь повідомляє кожну спеціалізовану установу та орган ООН про дату відкриття, тривалість, місце проведення та порядок денний кожної сесії однойменного Комітету.

Показовою в цьому плані є й ст. 38 Конвенції про права інвалідів – «Відносини Комітету з іншими органами», яка закріплює норми, спрямовані на забезпечення ефективного міжнарод-

ного співробітництва у сфері дії Конвенції. Так, наприклад, стаття передбачає, що спеціалізовані установи та інші органи ООН мають право бути представленими під час розгляду питання про виконання положень Конвенції, які підпадають під їхній мандат. Подібні положення існують і в багатьох документах, що складають правову основу діяльності інших комітетів.

Документами, що становлять правове поле функціонування комітетів, передбачається досить тісна взаємодія комітетів ООН з Генеральним секретарем. Нормативно закріпленим є право Генерального секретаря брати участь у засіданнях комітетів. Так, процедурними правилами Комітету з прав людини встановлено, що Генеральний секретар або представник Генерального секретаря має право відвідувати усі засідання цього Комітету (як відкриті, так і закриті). Крім того, Генеральному секретареві (його представникові) надається право робити усні та письмові зауваження на засіданнях Комітету та його допоміжних органів, на нього покладаються завдання щодо організації процедури обрання членів комітетів державами-учасницями відповідних міжнародних документів.

Аналіз структури та організаційно-процедурних аспектів функціонування комітетів ООН потребує визначення їх місця в системі суб'єктів права. На нашу думку, попри належність їх до системи ООН, що свідчить про наявність координаційних та організаційних повноважень останньої щодо впливу на комітети, вони мають низку властивостей, в силу яких можуть бути віднесені до міжнародних організацій. Так, «Щорічник міжнародних організацій» встановлює такі критерії, за наявності яких певне утворення слід вважати міжнародною організацією:

1. За своєю природою цілі організації повинні мати міжнародний характер і торкатися принаймні трьох держав.

2. Членство в організації може бути індивідуальним або колективним. При цьому за всіма членами повинне визнаватися право голосу. Членство в організації має бути відкритим для нових членів, які відповідають вимогам статуту даної організації. Процедура голосування не повинна надавати можливості контролювати організацію будь-якій державі.

3. Статут організації повинен надавати можливість членам організації періодично проводити вибори керівних органів. У статуті організації має бути положення, що передбачає наявність постійної штаб-квартири.

4. Персонал організації не може бути сформований з представників однієї організації більш ніж на визначений період часу.

5. Бюджет організації має формуватися за рахунок істотних внесків не менше трьох держав. При цьому не допускається мати прибуток при розподілі коштів між членами організації.

6. Організації, які органічно зв'язані з іншими міжнародними організаціями, повинні продемонструвати, що вони існують незалежно і здатні обирати своє власне керівництво.

7. Мають бути свідчення поточної діяльності організації [9, с. 42].

Як бачимо, комітети ООН повністю відповідають усім із зазначених критеріїв, тому не викликає сумніву те, що за своєю юридичною природою вони мають бути віднесені саме до категорії міжнародних організацій. Проте такий висновок не дає вичерпну відповідь на питання щодо функціональної сутності комітетів та природи рішень, що приймаються ними в процесі здійснення моніторингових функцій.

Проблема юридичної сили рішень, прийнятих комітетами, у тому числі за результатами розгляду індивідуальних скарг, і дотепер залишається невирішеною не тільки в аспекті вітчизняного правозастосування, а й на міжнародному рівні. Не прийшли до спільної думки в цьому питанні й самі члени комітетів та міжнародні експерти, що працюють у системі органів ООН. Світовими експертами висловлювалися різновекторні погляди з цього питання, серед яких можна виділити три основні позиції. Прибічники першої виходять з того, що комітети ООН є не судовими органами у класичному розумінні, а так звані «квазісудовими» органами, тому немає підстав говорити про обов'язковість їх рішень. Поряд з цим багато експертів вважає, що рішення комітетів, зокрема з індивідуальних скарг, повинні мати для відповідних держав-учасниць обов'язкове значення, оскільки ратифікувавши міжнародно-правовий договір, що надає комітету низку моніторингових повноважень стосовно держави-учасниці, остання таким чином визнає компетенцію комітету.

Найбільш радикальною є позиція, згідно з якою рішення комітетів ООН не лише визнаються обов'язковими для держав-учасниць, а й такими, невиконання яких має тягнути за собою

застосування до держав, що їх порушили, міжнародно-правових санкцій, з винесенням відповідних порушень на обговорення Ради Безпеки ООН [10, с. 48].

Безперечно, слід погодитися з тим, що приєднуючись до відповідної конвенції (пакту), держава бере на себе зобов'язання додержуватися її положень, і згідно з принципом «*parata sunt servanta*» повинна неухильно їх виконувати. На нашу думку, визнаючи норми конвенцій, що надають комітетам контрольні повноваження та право приймати рішення стосовно держав-учасниць, останні в такий спосіб дійсно поширюють на себе компетенцію комітетів. Тому рішення комітетів ООН є обов'язковими для виконання усіма державами-учасницями відповідних міжнародно-правових договорів. Однак, слід визнати, що процедурні питання реалізації державами цих рішень повністю лежить у сфері внутрішньої компетенції держав, при чому правова основа діяльності комітетів не містить норм, які б чітко та вичерпно вказували на вигоди, що ставляться до процесу виконання державами рішень комітетів.

Отже, комітети ООН є універсальними правозахисними міжнародними організаціями, сформованими з незалежних експертів, що діють у складі ООН, основним завданням яких є здійснення моніторингових функцій щодо виконання державами відповідних міжнародних договорів з прав людини, рішення яких мають зобов'язуючий характер та є обов'язковими для виконання державами-учасницями.

Список використаної літератури :

1. Снігур В. Роль міжнародних організацій у забезпеченні міграційного режиму в Україні // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 4 – С. 91–95.
2. Брюггер В. Образ людини у концепції прав людини // Проблеми філософії права. – К.; Чернівці, 2003 – Т. 1. – С. 136–146.
3. Литвиненко І. Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (16). – С. 271–279.
4. Лицина И. Ю. Международные механизмы защиты прав человека. – Х., 2001.
5. Кавун В. Ф. Механізми міжнародного контролю у сфері прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008.
6. Ходаковский Д. В. Международные институты по контролю за соблюдением прав и свобод человека. Параметры становления и развития в современном миропорядке // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 51–60.
7. Лукьянцев Г. Е. К вопросу о повышении эффективности функционирования договорных органов по правам человека (теоретические и практические аспекты) // Государство и право. – 2007. – № 10. – С. 27–30.
8. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: позиція держави та погляд громадянського суспільства : зб. документів / [упоряд.: О. М. Руднева, Г. О. Христова ; наук. ред. О. М. Руднева]. – К., 2007.
9. Ломагин Н. А. Международные организации: теория и практика деятельности : [учеб. пособие]. – СПб., 1999.
10. Христова Г. О. Право на звернення до міжнародних судових установ та відповідних органів міжнародних організацій в системі гарантій правопорядку // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2 (49). – С. 43–50.

Надійшла до редакції 12.03.2012

АДАШИС Л.І., кандидат юридичних наук
(Академія митної служби України)

УДК 342.53 : 329

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено конституційно-правовому регулюванню статусу політичних партій в Україні. На підставі вітчизняного та зарубіжного досвіду визначено критерії правової інституціоналізації політичних партій та проаналізовані межі її регулювання. Виявлено ряд недоліків нормативно-правового забезпечення регулювання статусу політичних партій та запропоновано шляхи вдосконалення українського законодавства.

Ключові слова: вибори, політичні партії, політичний плюралізм, право на об'єднання, правова інституціоналізація політичних партій.

Стаття посвячена конституційно-правовому регулюванню статусу політич-

